

ban. Kozmikus méretű látomásai elvesztik „földi értelmüket”, öncélúak lesznek, a menekülés, a ködösítés kifejezői. Nem csupán kozmikus víziós, hanem „ember-szabású” álomképei sem fejthetők fel biztos logikával, sejtelmet támasztanak az emberben, amely a sejtelmet elmélyíti úgyan, de nem viszi el, nem engedi el a felismerésig: „álomban is törhetetlen a korlát” (*Tilalmas kert*). Még a kis kavicsoktól, az apró emberi csatározásokat jelentő küzdelmektől is vissza akar vonulni: „Elhőhérolt szívem, jó volna már pihened!” (*Dadogások egy szívhez*). A versek összegezésmotívumát kezdik felváltani a leszámolást jelző motívumok: *Non omnis moriar, Epilógus, Hajdani szép galambjaimhoz, Delelőn túl*.

Jékely költői alkotásmódja még a háború előtti korszakában kiteljesedett. Most is megfog a nagy formai fegyelem. A *Maya a kígyóval* és *Az ég játéka* c. versekben a fesztelen mondatok kötetlen belső ritmikája az élőbeszédhez közelít. Természetből vett pillanatképei egyre ritkábban szolgálnak a pillanatnyi lelkiállapot kifejezésére (*Forgács*), és csak némely versét uralják korábbi szép természeti képei, idilli pillanatképei. A metrumváltásra is oda kell figyelni: meditatív stílusának a jambusok, borongó hangulatának meg a trocheusok felelnek meg leginkább — megtartva a rímelés szigorú törvényeit. Nem fogyott ki a költő nyelvi leleményeiből sem, s nem fáradt el a népi használatú szavak bűvárkodásában (észkos, ellovan, doroncs, tikogva, harizsáld).

Jékely Zoltán verseskönyve egy rangos költői pálya méltó dokumentuma. (*Szép-irodalmi Könyvkiadó 1969.*)

STENCZER FERENC

RÁKOS SÁNDOR: KIÁLTÁSNYI CSÖND

„sok van mi csodálatos de az embernél nincs semmi csodálatosabb mert halálunkkal szembenézve élünk.” Nemcsak az *Anyasírató*-nak középponti gondolata ez, hanem az egész kötetnek. A költőt a sarokban meglapuló névtelen, a halál rémíti.

*a fájdalom volt jó énektanárom
a félelem volt játékmesterem
fegyelemre a halál oktatott*

Fájdalmon, félelmen, halálon diadalmaskodik az értelem, mellyel rettegését váltja meg.

*mint a gyámkő az omló háznak
nekifeszül az elmúlásnak
a gondolat*

Ebben az iszonyú harcban válik Rákos Sándor hangja keménnyé, olykor látszólag rideggé. A torpanva-ágaskodó mámor már csak a múltból merül föl (*Ölelkezők*). A múltból, amelyen egy még mélyebb múlt üt át, s amely összezilálja az emlékeket (*Idő*). A múlt, a „semper idem” inti bölcs rezignációra, de arra is, hogy ne egyezzünk bele a világba (*Örökség*). A múlt teszi bizonytalaná, félúttá a jelent, melyben kora szerint Krisztus sem lehetne már, de Pilátusnak még túl fiatal (*Fele-úton*). A halál és a múlt mellett az élmények harmadik forrása a természet, de nem a hagyományos, az elringató, gyönyörködtető. Rákost a természetben a meg nem szakadó folytonosság izgatja, a vízcseppekben a világmindenség, a pillanatban a végtelen idő. A gránitkockákból felépülő, a mértani alakzatokká összeálló természet közvet-

lenül is meghatározza versformáját. (Lásd *A tűzfal háromszöge*, *Allókép* vagy az *Anyasírató*-ból a „Kiásnál még a tíz körmöddel is” kezdetű résznek geometrikus kompozícióját.)

Mint a kövek, amelyek „minden fájdalomukat kibírják”, olyan kerekdedek és szilárdak Rákos rövid versei. Költői törekvését pontosan megfogalmazta már az 1957-es *A tűz udvarában* egyik költeményében:

*Egy szóba zsúföld a világot, költő!
S ha sikerült, hallgasd el azt a szót.
Törpe az, ki minden szavát kimondja.
A nagy rostál. S hallgat a legnagyobb.*

Rákos azóta valóban megvalósította nem a tömörítés, hanem az elhallgatás művészetét. A versek lényege a kihagyás, a szavak közötti csend, mely tovább rezegteti, dúsítja, szinte értelmezi az imént hallottat. A hirtelen jött, kiáltásnyi csöndbe fagyasztja belé a lélek a felismerés iszonyatát. A költészet legjellemzőbb gesztusa Rákosnál nem a rezignáció, de nem is a bölcselkedés. Önála a lélek felemeli ujját, csöndet kér a világtól. Az 1944-et idéző versszilánkok mutatják, hogy ma is a régi irtózat teszi hallhatóvá az „oszlopcsönd”-et.

Az elhallgatás művészete öntörvényűen alakította ki Rákos rövid versformáját, a négy-, három-, két-, sőt olykor egysoros költemények sorát. Kétféleképpen jut el ehhez a formához. Olykor hosszabb gondolati költemény van „egy sorra hallgatva”, s éppen történetük, kialakulásuk módja különbözteti meg őket a pusztá aforizmától. A *Végső szó a halálról* mindössze ennyiből áll: „minden halál hősihalál”. A három szó mégis magába sűríti egy hosszabb vers gondolatmenetét. Végső szó ez, nem lehet hát hosszú festést várnunk, csupán az érzelmi folyamat végső konklúzióját. A halállal szembenézve élni, meghalni hősi tett, ezért hát éppen a halálra gondoló, a haláltól rettegő viselkedése a leghősiesebb. Minden halál hősihalál, mind hőiesen élünk — így emeli fel Rákos az emberi létezés a sors tudatos vállalásának magaslatára. Máskor a költemények voltaképpen szemléleti elemeik zsugorodásával váltak egyetlen metaforává. Ime az *Emlék ifjúság* című:

*egy madár füttye lazán belefűzve
a levegőbe mint a könnyű férc*

A madárszó belefércelése a levegőébe a hanghatást kettős viszonyítással alakítja vizuális képpé, s egyúttal az ifjúság felidézőjévé. A „lazán” és a „könnyen” benne maradt a végtelenen tömörített szövegben, hogy a maga hangulati többletével visszavarázsolja az ifjúságot. Hang és látvány, madárfütty és levegő benyomásainak finom összeszövése, s a laza és könnyű szövevény finom magasba lendítése, föld felett és múltban lebegése szuggerálja az ifjúság emlékét.

A végtelen tömörítés, a kökeménnyé formálás a költő ösztönös védekezése a csüggedés ellen. A fájdalom gáttalan áradásától félve igyekszik kialakítani merev, szinte hideg kifejezőmódját. Nemcsak költői fantáziáját, hanem önnön elkomorulásra hajló egyéniségét is fegyelmezni óhajtja a szigorúan szorosra fogott formával. Másrészt úgy érzi, hogy mondandója is megkívánja az egyre sallangmentesebb közlésmódot:

*bazaltba vésett sorok
az elhallgatás többletével
nem bánhat könnyedén a szóval
aki törvényt fogalmaz*

A létezés törvényeit fogalmazza meg Rákos Sándor, éppen ezért a gondolat, az értelem erejébe fogódzik. Amint elő-elővillan a szöttes szálai közt a véres fonál, úgy bujkál a szavak között az érzés meg a gondolat. Az érzés inkább csak közvetve

jelenik meg; az egyéniség értelmi erőin átszűrve, mint a törvényalkotás háttere, legfőbb forrása. Néha azután az értelem sem elég, s áttöri gátját a teljes támasztalanság érzése: Hiába csaptuk el az Istent, aki rossz gazda volt, „nehéz most él-nünk gazda nélkül”.

Rákos Sándor költészete leginkább talán hallatlan szervezettségével, egységével nyűgöz le. Legárulkodóbb bizonyítéka ennek az, hogy az *Anyasírató* szinte az egész kötet összegzőjének hat. Megismétlődnek, szintetizálódnak benne az egyes versek gondolati és képi elemei. A nagyobb terjedelem persze növeli az érzelemfolyamat amplitúdóját is.

*Rosszul temetnek el bennünket.
Hanyatt fekszünk, az égre bámulunk.
Sietnek és ránktafosznak az élők.*

Rákos itt is, másutt is a legáltalánosabb érzéseket szólaltatja meg, szinte mazochista makacssággal szenvedti égési sebeit, melyeket az emberiség fájdalmának átsugárzása okozott, s amelyek elől hiába zárkózott ólomlemez versei mögé. Az emberiség örök gondjaival küszködik Rákos, néha kissé száraz, elvont. De nagy nyeresége is van ebből. Ezért tud valóban minden emberért szólni, minden létezőért, aki csak „éjjeli-lepke-táncot jár... a szeretet lámpása körül.” (*Magvető Könyvkiadó 1969.*)

IMRE LÁSZLÓ

TORNAI JÓZSEF: A BÁLVÁNYOK NEVE

A bálványok neve: Sors, Győzhetetlen király, Arany-kín. A sorsot értjük, a győzhetetlen királyra meg úgy ismerünk rá, mintha az Áron öntötte aranyborjú volna, míg Mózes a hegyen társalog Jahvéval. A kín látszik itt legyőzhetetlennek, mert ott marad kimondatlan minden vers háttérében. Tornai kétségbeesett költő, ritmusai lamentációk, a szavak nehézkesen hullanak ajkáról, s inkább koppannak, mert nem földet, pádimentomot érnek. Sorai gyakran nyújtóznak ki, és a sötét-ségbe fúródnak, s hiába emlegeti a paradicsommadárt, az ő igazi madarai a var-jak. Fekete varjúfelhő a szürke égen, míg alant végtelenség fehérlik, hófödte tájék. A költő korom-álarcban ódöng rajta: Nagy piros zászló csattog a táj fölött olykor, s a korom-álarcos is piros toronynak veszi az irányt. E torony palástját csigalépcső körözi, a grádicsokon asszonyhad vonul, s míg a vándor vánszorog lent, messzi, lát-hatja, hogy az asszonyok toronygombig érnek, ott se állanak meg, ezüsthabnak lát-szik, égbe szálló felhőnek az az elérhetetlen vonulás.

Szomorú költő, és piros vágyak hajtják. Szomorúsága: félelem, magány, idegen-ség; vágyai: a világban, az élet hétköznapjaiban otthonos embernek, a változás rabjának tehetetlen képzelgése. Mert Tornai nem érzi rosszul magát abban a világ-ban, ahol szomorúságát oly konzekvensen tenyészti. Ez az ő büntudata. Minthogy a modern költőnek át kell élnie minden közélményt, még akkor is, ha hajlamai, ori-ginális tapasztalatanyaga másfelé vonzzák is. Rossz kedvet úgy csinál magának, hogy elégedettségét nagyított vágyakkal, nem neki valókkal támadja, borzolja. De nem attól lesz elégedetlen, mert képzelgése nem valósnak, inkább a kétely so-dorja kétségbe, mért is nem tud igazán elégedetlen lenni.

Vállalt költői attitűd boldogtalanítja; boldogtalan, mert nem lehet az a poéta, aki tudna lenni.